

FODOR VERA

ANGOL TUDÓSÍTÁS EGER OSTROMÁRÓL ÉS A MEZŐKERESZTESI CSATÁRÓL

1596-ban ismét a szultán, III. Mehmed állt a török hadak élére, hogy Magyarország ellen vezesse őket. Az elmúlt év eseményei után Erdélyből a három részre szakadt ország közepébe helyeződött át a hadszíntér. A szultán és serege a nyár közepén indult el Konstantinápolyból, s augusztus harmadikán,¹ Belgrádnál Edward Barton és kísérete is csatlakozott táborához. A konstantinápolyi angol követ elkísérte a török sereget Egerbe és jelen volt a keresztények ellen vívott mezőkeresztesi csatában. Erről az útról, az ostromról és az ütközetről ad érdekes beszámolót Thomas Glover, aki Bartonnal együtt járt Magyarországon. A leírás 1625-ben jelent meg Londonban, Purchasnál, a Hakluytus Posthumus or Purchas his Pilgrimes című könyv első kötetében.² Az általam most magyarra átültetett forrást Kropf Lajos a múlt században már felhasználta az ostromról és a csatáról írott cikkében.³ Ez és más források alapján igyekszik tisztázni az események menetét, összevetve a magyar, angol, német és török kútfők adatait. Kropf Glover leírását beleszövi mondandójába, beilleszti az események menetébe, de rögtön az elején leszögezi: „Az elindulás pompáját stb. s az utat Konstantinápolytól Belgrádig elég érdekesen írja le Glover, Barton szekretáriusa, de csak egy-két dolgot fogok megemlíteni.”⁴ Szamba veszi az út érdekesebb eseményeit, hol pontosan fordítva Glover elbeszélését, hol csak utalva arra, hogy az adat tőle származik. Mivel azonban a forrást nem közli teljes egészében, csupán felhasználja adatainak egy részét, úgy vélem, hasznos lehet magyarul való megjelentetése, mert hozzájárulhat a tizenötéves háború e szakaszának jobb megértéséhez. Ezen túl érdekes egy nyugat-európai szemmel írt beszámoló megismerése is.

Mielőtt azonban a mű forrásértékéről szólnánk, tisztázni kell azokat a problémákat, amelyek mindenekelőtt a szöveg szerkezetéből adódnak és a szerzőség kérdését is érintik.

A leírást két levél is kiegészíti, melyeket Edward Barton írt Egerből. Az egyik 1596. október 5-ről származik⁵ és John Sandersonnak, Barton helyettesének szól, s az ostrom leírását tartalmazza. Glover beszámolója és a levél helyenként szóról szóra megegyezik, amiből az a feltételezés következhet, hogy Glover nem mindig azt írja le, amit látott, hanem Bartont követi az események megörökítésében.

A másik levelet az alleppói angol konzulhoz, Sandy-hez írta Barton; ebből Glover csak egy részletet közöl dátum nélkül. Az 1358. oldalon (a londoni, 1625-ös kiadás oldalszáma) található levélrészlet dőlt betűkkel van szedve, s utána egy sor kiha-

1 A dátum a Julianus-naptár szerint értendő. Ezentúl a szövegben a régi naptár szerinti adatokat fogom megadni, a jegyzetekben pedig az újakat.

2 S. Purchas, B. D.: Hakluytus Posthumus or Purchas his Pilgrims etc. Vol. 1. Lib. VIII. London, 1625. 1354—1360. o. Második kiadása: Glasgow, 1905. 313—320. o. Sajnos a könyv Magyarországon jelenleg elérhetetlen. A Glover leírását tartalmazó tizedik fejezet a Széchényi Könyvtárban található.

3 Kropf Lajos: Egervára eleste és a mezőkeresztesi csata 1596-ban (Angol jelentések nyomán). *Századok*, 29. 1895. 397—421. o. és 591—618. o.

4 Uo. 402. o.

5 1596. október 15.

gyásával folytatódik a történet leírása, amely az első levél előtt szakadt meg. Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert Kropf Lajos az egész utána következő részre mindig mint az aleppói levélre utal. Véleményem szerint ez tévedés, egyrészt az előbb elmondottak miatt, másrészt mert a levél után következő részben a követről mindig egyes szám harmadik személyben esik szó. A levél előtt pedig maga Glover mondja, hogy csak részletről van szó, ami szintén valószínűtlenné teszi, hogy az egész hátralévő rész az aleppói levél lenne. A két rész tartalmilag sem illeszkedik szorosan egymáshoz.

A másik probléma is a szöveg elrendezésével kapcsolatos. Glover beszámolója után egy hétsoros bekezdés tartalmazza azt a jelenetet, amikor III. Mehmed szultán, nevelőjének biztatására, magára ölti a próféta zászlaját (vagy köpönyegét, v.ö. 26. jegyzet) és három nyilat lő ki a keresztények felé, miközben a következő szavakat mormolja: „A kegyes és megbocsátó Allah nevében.” Erre az eseményre Glover már utalt az 1359. oldalon (az 1625-ös kiadásban), ahol ezt írja: „Íjával és nyilaival háromszor lőtt, és mint néhányan állítják, megölt három keresztényt.” A szöveg végén található részben a jelenet leírása azzal kezdődik, hogy „A követ jelentette John Sanderson mesternek”. E két utalásból valószínűnek látszik, hogy Thomas Glover nem látta az esetet, mert különben nem hagyhatkozna mindkét esetben másra. Az útibeszámoló végén található részt már feltehetően nem Glover írta, hanem a kiadó emelte be a szövegbe más tudósítás, esetleg Barton egy levele alapján. Ez a feltevés több szempontból is indokoltnak tűnik. Először is az említett szövegrész nem illeszthető be változtatás nélkül az elbeszélés menetébe, vagyis nem egyszerűen egy kifejejtett rész odaillesztéséről van szó, hanem minden bizonnyal máshonnan vett közlésről. Másrészt ez a kiadvány jellegének sem mond ellent. Samuel Purchas ugyanis az 1625-ös londoni kiadásban mintegy 1400 szerző leveleit, naplóit, beszámolóit, útleírásait használta fel.⁶ Ezek alapján, az eredeti forrást, illetve kiadványt nem ismerve, csak feltételezni tudom, hogy Barton valamelyik leveléből származik a szöveg.

Ezek után röviden meg kell emlékeznünk a leírás, illetve a levelek szerzőiről.

Thomas Glover Barton helyettese volt s e tisztséget I. Ahmed szultán alatt is viselte, legalábbis a kiadás időpontjáig. A kiadó által írt rövid befejező részből kiderül, hogy Glovert a követ több több útra is elküldte. 1596-ban Lengyelországban járt, 1601-ben Konstantinápolyból Tripoliszba, 1602-ben Aleppóba, 1603-ban és 1604-ben pedig Angliába kellett utaznia.

Edward Barton (1562?—1597) 1590-ben lett „Öfelsége ágense a Nagyúrnál”, William Harborne utódként. Fő feladata az 1579-ben megalakult Törökország Társaság érdekeinek képviselése volt. Anyagi helyzete egészen 1596-ig a Társaságtól függött. Csak ez év elején kapta meg ugyanis követi kinevezését, ami megszabadította a Társaságtól való függő helyzetétől. Barton népszerű volt a törökök között, ismerte nyelvüket, s többször is elismerően szóltak róla. 1607-ben Musztafa, az első angliai török követ említi, hogy Barton jelen volt a hadseregben, amikor a keresztényektől elnyerték Gyórt.⁷ III. Mehmed szultán is dicsőően szól róla Erzsébethez írott levelében⁸ az 1596-os hadjáratral kapcsolatban jó szolgálatait illetően.⁹ A hadjáratból Konstantinápolyba való visszatértük után a városban kitört a pestis, és

6 A XVI. század a nagy felfedező utak kora. Anglia Erzsébet uralma alatt aktívan részt vett a világ megismerésében. Az angol felfedezésekről 1582-től kezdve *Richard Hakluyt* (1553?—1616) tudósít, az utazók, tengerjárók beszámolóit „Az angol nemzet jelentősebb szárazföldi, tengeri utazásai és felfedezései” (*The Principal Navigations, Voyages, and Discoveries of the English Nation*) c. három kötetes műben olvashatjuk. Az ő munkáját folytatta *Samuel Purchas* (1577—1626), aki a Jakab-korban a földrajzi ismeretek szorgos terjesztője volt. Első könyvét 1613-ban adta ki „*Purchas his Pilgrimes*” címen. A kötetben hatszáz szerző művét használta fel, s célja az egész világ történelmének bemutatása volt. Ehhez utazók kéziratokat beszámolóit, Hakluyt iratait és a Kelet-Indiai Társaság irattárának anyagát is használtotta. V.ö. *Szencsy—Szoboka—Katoná: Az angol irodalom története.* Budapest, 1972.

7 *Lee, Sidney:* Edward Barton. In: *The Dictionary of National Biography. From the Earliest Times to 1900.* Vol. 1. 1963—1964. 1262—1263. o.

8 A levél keltezése a londoni okmánytárban (*Simonyi Ernő: Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból 1521—1717.* MTE Első osztály: írók. 5. k. Pest, 1859. 198. o.) 1596. február vége (l'ultimi di Febbraio 1596). Ez azonban nyilvánvalóan hibás, mivel a levél az 1596. évi hadjáratról számol be, így kizárt, hogy ugyanezen év elejéről származzék. A török dátum (l'anno 2005) már ad bizonyos támpontot. A 2005 minden bizonnyal elírás 1005 helyett, ugyanis az utóbbi a keresztény időszámítás szerint 1596. VII. 24-től 1597. VIII. 14-ig tartott.

9 Mint a 7. jegyzetben.

Barton 1597-ben egy Halki¹⁰ nevű szigeten keresett menedéket. Ugyanez év december 15-én itt halt meg és itt is temették el. Sírfelirata így szól: „Eduardo Barton, Illustrissimo Serenissimo Anglorum Reginae Oratori, viro praestantissimo, qui post reditum a bello Ungarico, quo cum invicto Turcarum Imperatore profectus fuerat, diem obiit pietatis ergo, aetatis anno XXXV., Sal. vero MDXCVII. XVIII. Kal. Januar.”¹¹

A forrást tartalmilag két részre lehet osztani. Az első a követ utazása és csatlakozása az oszmán főserceghez, tehát egy hosszabb időszak eseményeinek, az úton látottaknak és a hozzájuk fűződő gondolatoknak a leírása. A második egység az Eger ostromáról és a mezőkeresztesi csatáról szóló beszámoló — tulajdonképpen Barton levelei is erre vonatkoznak —, bár mint a szöveg olvasásakor feltűnik, a csata színhelyét Glover csak természeti tárgyakkal írja le, de nem nevezi meg. Az első rész — noha hosszabb időt ölel fel, hiszen Barton 1596. július 2-án indult el Konstantinápolyból — rövidebb, mint a harcokról szóló tudósítás. A Belgrádig tartó útról viszonylag részletes tájékoztatást kapunk, Glover megemlíti a helységeket, ahol megszálltak, a köztük lévő távolságokat, valamint olykor a főbb látnivalókat is. Ebből a részből érdemes kiemelni a karóba húzott erdélyi kémekekre vonatkozó tudósítást. Ennek hitelét nemcsak az valószínűsíti, hogy kétszer is megismétli, hanem az a levél is, amelyet 1596 nyarán nikápolyi felkelők írtak Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek.¹² Ebben beszámolnak a török hadsereg céljairól, állapotáról, felszereléséről, és katonai segítséget kérnek harcukhoz, „mert most nagyon ideje annak, amit előtte is Felségednek eleibe adtunk.”¹³ Megírják, hogy Drinápolytól kezdve kémekek figyelik a török hadsereg vonulását. Ezek után nem kizárt, hogy a fejedelem saját emberei útján is tájékozódni kívánt a helyzetről, akik aztán a Glover által említett módon szerencsétlenül jártak. Az erdélyi támogatásból pedig nem lett semmi, hiszen az előző évek kimerítő vállalkozásai után és a török haderő láttán a fejedelem aligha kockáztathatott volna meg nyílt beavatkozást.

A leírást azonban nemcsak borzalmak „színesítik”. A szultán kíséretének hiteles bemutatása és néhány török szokás ismertetése is változatossá teszi az egyébként egyhangú útbeszámolót. Ez az angol közönségnek, amely egyébként is érdeklődött a távoli, ismeretlen világ iránt, meglehetősen vonzó és érdekes lehetett. Sajnos az útleíró rész pontosan akkor válik szüksézszerűvé, amikor a sereg Magyarországra érkezik. Szalánkemén és Hatvan között egyetlen helynevet sem említ, és igen elgondolkodtató, hogy a háborúnak már e korai szakaszában pusztának látja az általa látott országrészeket.

A forrásnak az egri ostromra és a mezőkeresztesi csatára vonatkozó érdemi adatai Kropf már említett cikkének nyomán jobbára ismertek. Ezért mi itt csupán három olyan homályosabb pontot ragadunk ki, amelyek Glover közléseinek (vagy hallgatásának) fényében jobb megvilágítást kaphatnak.

Sokat vitatott kérdés, hogy mi volt a török hadsereg hadicélja 1596-ban. Tóth Sándor László A mezőkeresztesi csata története című cikkében¹⁴ arra a következtetésre jut, hogy „az 1596-os hadjárat célja az isztambuli tanácskozáson még Bécs, illetve Erdély lehetett.”¹⁵ Szerinte ezt támasztják alá Barton levelei,¹⁶ és a bolgár felkelők 1596-os kémjelentése is erre látszik utalni.¹⁷ Baranyai Decsi János viszont ezzel szemben úgy tudja, hogy már Isztambulban az Eger elleni felvonulásról határoztak.¹⁸ A török források szerint a Szalánkeménél tartott tanácskozáson Komárom is szóba került, de aztán egy bányavárosok elleni esetleges támadást is szem

10 Mai török nevén Heybeli Ada; Isztambul közelében a Márvány-tengeren.

11 Mint a 7. jegyzetben.

12 Fenyvesi László: „Felséged küldje főkapitányát hadaival miközinkbe...” *Honismeret*, 13. 1. 1985. 29—32. o.

13 Uo. 30. o.

14 Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata története. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXX. 4. 1983. 553—571. o.

15 Uo. 555. o.

16 Kropf, 400—401. o.

17 Fenyvesi, i. h.

18 Baranyai Decsi János magyar históriája [1592—1598]. Ford. és a bevezetőt írta Kulcsár Péter. Budapest, 1982. 325. o.

előtt tartva, Eger megtámadása mellett döntöttek.¹⁹ Glover beszámolója amennyiben nem utólagos visszavetítés, azokat a forrásokat látszik alámasztani, melyek szerint Eger már Isztambulban szerepelt a hadicélok között. Glover ugyanis teljesen egyértelműen arról szól, hogy Egerbe indultak.²⁰

A következő pont az angol békeközvetítési kísérlet kérdése. Több forrás ugyanis határozottan állítja, hogy Barton mediátorként működött a szultán mellett. Illésházy István szerint már Győr bevétele után, 1594 telén próbálkoztak a törökök békekötéssel. „Teletszaka is mind velenczések által, mind angliai királyné által frigyet kíván vala az török császár, de ezek hallani sem akarták.”²¹ A másik utalás Barton szerepére egy Mezőkeresztesnél elfogott török bég vallomásában található, aki előadta, hogy „szepember 18-án Aszman pasával együtt a nagy szultánhoz — Egertől néhány mérföldnyire — csatlakozott, ki is azonnal kikérdezte, tudja-e kik a római császár ezredesei és egyéb parancsnokai a Magyarországon lévő hadseregnél. Miután erre nézve felvilágosítást adott, a vezérekkel és a jelenlévő angol követtel élénk tárgyalásba bocsátkozott. Utóbbi egy esetleg kötendő béke gondolatát melegen pártolta, de a többiek, mint a görög beglerbég, Színán fia, ennek ellentmondtak és a szultánt eme tervtől visszatartották.”²² Feltűnő, hogy Barton ez irányú tevékenységéről Glover semmit sem ír. A magyarázat valószínűleg az, hogy nem akarta hangsúlyozni Barton szerepét egy kudarcba fulladt közvetítésben. Ez a hallgatás azonban csak megerősíti azt a gyanút, amely Mehmed szultán Erzsébethez szóló levele nyomán támad az emberben, hogy ti. az angol követ valóban szerepet vállalt a békeközvetítésben. A szultán itt nyomatékosan kifejtett elégedettségének oka az lehetett, hogy Barton a forrásunk által is megerősített módon cselekvő részese volt a keresztény foglyok kiszabadításának és hazaszállításának. Vagyis nem alaptalan az a feltételezés, hogy Barton egyik értelmi szerzője lehetett az akciónak, amit nagy valószínűséggel tekinthetünk egy békeszerződés előmozdítására szánt gesztusnak.

A harmadik problematikus kérdés a szultán állítólagos elmenekülése a csatától. Ezt az eseményt kizárólag keresztény források említik, többféle változatot adva a szultán futásáról. Baranyai Decsi János szerint az oszmán uralkodót már a csata előtt szándékosan küldték Szolnokra, nehogy baja essék az ütközetben.²³ Illésházy István azt állítja, hogy a szultán a csata közben, félelmében futott Szolnokra: „Sőt az török császár kincsiben is mint zsákmánt tettek volna az köznép, mert ő maga aznap, hogy elfutott, Szolnokra szaladott, népének nagy része elfutott volt”.²⁴ A mi szempontunkból talán legérdekesebb leírás Istvánffy Miklóstól származik. Nála ugyanis az angol követ is a menekülők között szerepel. „Az ő példáját [ti. a szultánét] követték mindazok, kik elszaladhattak: kik közt volt Ricard [sic!] Erzsébet angol királyasszony követe, ki a tábornak kísérte: ezek különféle úton bolyongva érkeztek Eger, Szolnok, Pest vagy Budára.”²⁵ Ezeket az állításokat Glover beszámolója alapján alaptalannak kell tartanunk. Ha Mehmed és vele együtt az angolok is elmenekültek volna az ütközetből, Glover nem írhatta volna meg a harc történetét, és azt sem, hogy miként járta be Barton az elhagyott csatateret. A szultán elmenekülésének mond ellen az a valószínűleg Barton által látott jelenet is, amelyet forrásunk kétszer is elbeszél. Eszerint a csata legkritikusabb pillanataiban a szultán nevelője biztatására magára öltötte Mohamed próféta köpönyegét és három nyilat lőtt ki a keresztények felé.²⁶ Mindez tökéletesen egyezik a török források állításával. Nyilvánvalóan az uralkodó szűkebb környezetének sikeres és nagy visszhangot kiváltó kísérletét örökítették meg így, amellyel a valóban páni félelemben lévő szultánt visszatartották a megfutamodástól, ami bizonyára a török sereg felbomlását eredményezte volna.

19 Török történetírók. III. k. Ford. Karácson Imre. TMTE Második osztály: írók. Budapest, 1916. 129. o. (Pecservi), 247. o. (Kjátib Cselebi).

20 L. alább a fordításban.

21 Illésházy István gróf naplójegyzetei (1592—1603). Kiadta Kazinczy Gábor. MHH 7. k. Pest, 1864. 29. o.

22 További adalékok a mezőkeresztesi csata történetéhez. Egy Keresztesnél elfogott török bégnek Miksa főherceg által november 4-én történt kivallatása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 19. 1892. 548. o.

23 Baranyai Decsi, 333—334. o.

24 Illésházy, 36. o.

25 Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490—1606. Ford. Vidovich György. 2. k. Debrecen, 1886. 777. o.

26 V.ö. alább a 45. sz. jegyzettel.

EDWARD BARTON ÚR UTAZÁSA, AKI ÓFELSÉGE KÖVETE KONSTANTINÁPOLYBAN A NAGYÚRNÁL, MÁSKÉPPEN A NAGY TÖRÖKNÉL, MOHAMED SZULTÁN KÁNNÁL. ÍRTA SIR THOMAS GLOVER, A KÖVET TITKÁRA, AKI AZÓTA IS E TISZTELETRE MÉLTÓ ÁLLÁST TÖLTI BE AHMED SZULTÁNNÁL. KÉT, AZ EMLÍTETT KÖVET ÁLTAL ÍRT LEVÉL IS BENNE FOGLALTATIK.

Sokan rossz szemmel nézik, hogy egy keresztény követ kíséri a törököt a kereszténység ellen indított háborújában. Talán örömmel veszik, ha megértik, hogy a keresztényeknek szándékozott szolgálni, ha erre alkalom kínálkozott, mint ahogy a császár itt említett szolgáltnak a kiszabadítása is mutatja etc.

A követ jól felszerelkezett, két tartalék lova volt a négylovas kocsihoz. Előtte lovagoltak csaszai¹ és egy tolmács három janicsárral; a csaszok és a janicsárok előtt az emberei (szám szerint tizenketten) lovagoltak egyenruhában, négy úr pedig közvetlenül utána: négy kocsiában utaztak a keresztény foglyok (szám szerint huszonhárman), Signior Crotsky,² a császár volt konstantinápolyi követe s családja, akiket ő [ti. Barton] váltott ki a Nagy Töröktől³ és engedélyt kapott arra, hogy magával szállítsa és saját hazájukba küldje őket. Átadott neki [Krekwitznek] négy kétlovas kocsit és mindegyikhez egy embert is. Végül harminchat teve volt az élelmiszer szállítására, minden hat tevéhez két felügyelő, akik felrakodnak és lerakodnak, ahogy az alkalom kívánja (ezeket törökül devedzsilereknek⁴ hívják), összesen tehát tizenketten voltak, akik a tevékre ügyeltek. Ott voltak még a csaszok emberei és egy Mohamed nevű török, akit a követnek ajánlottak kísérőül, hogy mellette lovagoljon, amíg Egerbe nem érkezünk.

Most tehát 1596. július második napján,⁵ pénteken, az említett követ elhagyta házát, amely Pera⁶ szőlői között található, és útnak indult. Első nap elkísérte őt John Sanderson kereskedő mester, akit ügyönként vagy helytartóként hagyott hátra visszatérteig, Jonas Aldrich kereskedő és John Field orvos. Azon a napon egy Acquadulce⁷ nevű helyre vezették, felállították sátraikat, ott töltvén el a következő éjszakát és napot. Vasárnap reggel napkeltekor elindultunk Acquadulceből és dél tájban Küesük Csekmedzséhez⁸ értünk, mely úgy tizenöt mérföld távolságban fekszik Acquadulce-től, s ott felállítottuk sátrainkat. Hétfőn napfelkelte előtt útnak indultunk és reggel tíz óra tájban megérkeztünk Büjük Csekmedzsébe,⁹ mely mintegy tizenkét mérföldnyire található. Nagy sátraink felállítását után a követ elküldte csaszát, a Nagyúr¹⁰ dragománjait¹¹ és küldöttségét a mondott város kádijához az ellátási járadékért, aki küldött neki öt bárányt, kétszáz kenyeret, öt metre¹² bort, egy szekér szénát és húsz kiló árpát.

Kedden napfelkelte előtt elhagytuk Büjük Csekmedzsét és mire a nap felkelt, elértünk egy Kumburgasznak¹³ nevezett kis falut, ahol a követ és emberei elfogyasztották reggelijüket; egy órai pihenés után elindultunk onnan és tizenegy óra tájban egy Szilivrinek¹⁴ nevezett városba értünk, amely mintegy tíz mérföld távolságban volt legutóbbi szállásunktól. Ott a követ szintén elküldte megbízottját az említett város kádijához, aki küldött három bárányt, kétszáz kenyeret, tíz metre bort, egy szekér szénát és húsz kiló árpát. Sátrainkat a várostól negyed mérföldre állítottuk fel. Egy órával az est leszálta után, holdfénynél mentünk tovább.

20-án át kellett kelniük egy nagy erdőn, két hegy között és éjszaka öröket kellett állítanunk. A szóban forgó örök a Nagyúr által kijelölt bolgárok, akiknek az a feladatuk, hogy minden, ezen az úton áthaladó és a táborhoz tartozó utazót megvédjenek. Ezen szolgálat fejében az említett bolgárok nem fizetnek adót a töröknek. Ezután egy Szerviának nevezett faluba értünk, mely a már említett két hegy között lévő bejáratnál található, és csak ez az egy szoros van Wallachia és a hegyek között található összes többi ország felé; a szorost hatalmas meredélyek, erdős hegyek veszik körül, mintha erős városok falai lennének; ennek a szorosnak a megszerzésénél vesztett

1 Testőri, hírnöki, követi és kísérői feladatokat ellátó szolgálattevők.

2 Krekwitz császári követ, akit követségi személyzetével együtt Szinán pasa nagyvezír még 1593-ban ejtett fogdába, s 1596-ban Barton közreműködésével juthatott haza.

3 Great Turke: a szultán szokásos korabeli nyugati elnevezése.

4 Helyesen devedzsilernek, ti. a török szónak a szerző eleve a többes számát adja meg (devedzsiler), ezért fölösleges az angol „s” többes jel.

5 A dátumok a Julianus-féle naptár szerint értendők.

6 Isztambulnak a galatai városrésztől északra fekvő területe.

7 Talán azzal az Isztambultól 2—3 km-re fekvő településsel azonos, amit a Hadtörténelmi Térképtár B III. a. 32. jelzetű térképe „Vodopod. mas.” formában jelöl.

8 Ponte Piccolo: a mai Törökországban, a Márvány-tenger partján fekvő helység, kb. 18 mérföldre Isztambultól. (Ma: Kügükkecce)

9 Ponte Grande: a Márvány-tenger partján, egy kis beltónál található város. Küesük Csekmedzsétől nyugatra. (Ma: Büyükkecce)

10 Grand Signior: a szultán.

11 Jelentése: tolmács.

12 Metre: változó tartalmú űrmérték; Hans Dernschwannak a XVI. század közepéről származó adatai szerint (súlymértékben számítva) 4 kilindernek felel meg. (1 kilinder: másfél bécsi nyolcad, vagy pint)

13 A szövegben Comborgasi formában szerepel. Büjük Csekmedzsétől nyugatra, a Márvány-tenger partján található település. (Hadtörténelmi Térképtár, B. III. a. 267)

14 A szövegben Celebria és Selimbria forma is előfordul, a Márvány-tenger partján fekszik. (Mai török nevén Silivri)

el Julius Caesar sok ezer embert, amikor Serviából jött ki; mert ez a szoros olyan, mintha két hegy közé vágták, vagy faragták volna. Az északi oldalon lévő bejáratnál hegyről hegyre meg van erősítve hatalmas nagy fallal és középen erős várral, amelynek nagy kapuján keresztül lehet menni; még láthatóak a fal részei, vagyis inkább töredékei: a kapuhoz csatlakozó falak elképesztően lazák, bármikor összedőlhetnek.¹⁵ Úgy két órával az est leszállta előtt elértünk a hegy lábát és felállítottuk sátrainkat egy Erchniának¹⁶ nevezett várostól egy mérföldnyire; ez a város Tatar Pazardsziktól¹⁷ huszonnyolc mérföldre van. Ezen a napon és éjszakán a két hegy között utaztunk.

25-én elértünk egy erős átjárót, amely tíz mérföld hosszan húzódott a két hegy között; az út kanyargott, mintha úgy faragták, vagy vágták volna ki a hegyekből, s mindkét oldalán nagyon meredek volt. Ez a hely csodálatosan erős ahhoz, hogy az ellenségnek ellenálljon. Nem sokkal dél után felállítottuk sátrainkat az említett átjáró vége felé, egy szép folyó partján.¹⁸

26-án, a folyóparti úton haladva, két igen kegyetlenül meggyilkolt embert találtunk; mindkettőt karóba húzták; a karók jól ki voltak hegyezve. Azért kellett bűnhődniük, mert keresztény létükre megölték egy janicsárt. [!] A Nagyúr erre haladván így büntette meg őket.

28-án elérkeztünk egy Nis¹⁹ nevű városba, és nem sokkal odaérkezésünk előtt láttunk két karóba húzott embert, ahogy fönnebb mondtunk; erdélyiek voltak és azzal a szándékkal jöttek, hogy megnézzék a tábort és kémkedjenek. A városnak ezen a végén háromszáz keresztény megnyúzott és szénával kitömött feje volt oszlopokra kötéllel felakasztva. A törökök ölték meg őket négy hónappal ezelőtt Bosznánál Mahomet pasa vezérlete alatt. A szoros bejáratától ez a hely tíz mérföldre van, s Sospától²⁰ ideig a hegyes és sziklás úton fáradságos az utazás. Ezek a hegyek választják el Serviát és Slavóniát;²¹ a város egy nagyon kellemes völgyben helyezkedik el, nyugat felől szép síkság övezi, mely elnyúlik Albánia és Macedonia felé; itt maradtunk egész nap és éjszaka.

Augusztus 3-án sátrainkat fél mérföldnyire Belgrádtól,²² a fő táborhoz közel ütöttük fel egy csodálatosan nagy síkságon, amely a városig terjed; a Nagyúr sátrát a szokásnak megfelelően a tábor közepén állították fel. Közél a sátrához egy kis dombot emeltek, a tetejére galagonyabokrot ültettek és mesterségesen alakították a növényben: csodálatosan jó árnyékot adott. A Nagy Török minden este felment oda, hogy megszemlélje táborát, és hogy emberei is lássák őt, mert a törököknél szokás, hogy a katonák háború idején minden nap egyszer láthatják királyukat.

7-én a követ elment a fővezérhez, Ibrahim pasához²³ a felügyelete alatt levő foglyok ügyében, és rögtön tárgyalván vele, elküldtek az említett rabszolgákért, akiket a pasa elé hoztak, és a követ s más magas rangú személyek jelenlétében kinyilvánították szabadon engedésüket; a követ feladata volt, hogy visszaküldje őket országukba; ebben mindenki megállapodott, utána pedig az említett foglyok megcsókolták a pasa lábát, amint az a törököknél szokás ekkora kegyért. A követ is köszönetet mondott nekik, eltávozott és magával vitte a foglyokat a sátrába.

13-án, a délutáni ima ideje körül, a követ és kísérete eltávozott Belgrádból, s a vár délnyugati oldala mellett lovagolván elértek a Száva²⁴ folyóhoz, közel ahhoz a helyhez, ahol belefolyik a Dunába. Átkeltek a hídon, amelyet szándékosan a Nagyúr és hadserege számára építettek. A hidat negyvenöt nagy hajóra építették, amelyek hasonlóak a kirakó hajókhoz, de sokkal szélesebbek, mélyebbek és lapos fenekűek; a hid hosszúsága körülbelül száz lépés,²⁵ a karfák közötti távolság pedig negyven láb;²⁶ a hadsereg nyolc napon keresztül haladt át a hídon, úgy, hogy közben egy ember sem tudott volna átkelni a nagy emberáradat miatt.

A következő reggelen a Nagyúr útnak indult és úgy két órával később a követ is elindult. A Nagy Török kíséretének a rendje a következő (nem az egész hadseregé, hanem csak azoké, akik személyére vigyáztak): előtte lovagol az ezer legbátrabb és legjobban felfegyverzett lovas, mindegyik saját [?] lándzsájával. Utánuk körülbelül háromszáz csausz; aztán száz gyalogos közvetlenül előtte, ijakkal és nyilakkal; őt követik apródjai, mindegyik nagyrészt már férfikorba

15 L. *Hana Hynkova*: Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 16. Jahrhundert als Quellen für die historische Geographie Bulgariens. Sofia, 1973.

16 Nem sikerült azonosítani, a leírás alapján azonban valószínű, hogy egy Trajanus-kapu környéki településről van szó.

17 Mai nevén Pazardszik (Bulgária), Plovdivtól nyugatra.

18 Minden bizonnyal a Nisava folyóról, az ókori Nessusról van szó.

19 A szövegben Neesa formában szerepel. (Ma Niš, Jugoszlávia)

20 Nyilvánvalóan Szófia értendő.

21 A hagyományos felfogás szerint Bulgáriát és Szerbiát választja el egymástól a Nisava folyó, Glover tehát Bulgária helyett helytelenül ír Slavóniát.

22 A szövegben Belgrado.

23 A szövegben Abraham. Damad Ibrahim pasa 1596. április 3-tól október 27-ig töltötte be első ízben a nagyvezíri tisztet, később még kétszer emelték erre a posztra. (1596. december 18-tól 1597. november 3-ig, valamint 1599. január 7-től 1601. július 10-ig.)

24 A szövegben Laua.

25 1 lépés: kb 70 cm, a híd eszerint mintegy 70 m hosszú volt.

26 1 láb: kb. 30 cm, a híd tehát mintegy 12 m széles lehetett.

lépett (icsoglánoknak nevezik őket),²⁷ úgy háromszázan vannak, teljesen egyforma, ezüsttel és arannyal átszótt brokátköpenyekben és sapkával a fejükön, amely hasonlít a francia csuklyához; közöttük negyven vagy ötven ember utazik tevéken, lovakon és öszvéreken: dobolnak, sípolnak és sok másféle hangszeren játszanak folyamatosan az egész úton. Ezek után következik mintegy negyven kocsi, aztán a közrendű szolgálk, vagyis a lovászok, szakácsok és hozzájuk hasonlóak. Ezen a napon úgy tizenegy óráig utaztunk s sátrainkat olyan közel ütöttük fel a Nagyréához, amennyire csak tudtuk, nem messze a Dunától; előző szálláshelyünkötől ez a hely körülbelül kilenc mérföldre van.

A következő reggelen a Nagyúr elhagyta Szalánkemént²⁸ és tíz órára felállította sátrát egy domboldalon, közel a Duna másik oldalához, úgy hét mérföldnyire az előbb említett várostól; a domboldal szőlőkkel volt tele, s a szőlőt szedő és pusztító katonákra panaszt emeltek. Ötöt közülük elfogtak és a szőlők között található fákra felakasztottak, utána pedig szigorú parancsot adtak ki, hogy halálbüntetés terhe alatt tilos bárkitől bármit erővel elvenni. Itt a pasa elküldött a követért és indulásra készen azt kívánta tőle, hogy másnap reggel, amikor a Nagyúr elhalad ezen az úton, legyen kész tiszteletét tenni előtte, mert ő már kérdezett felőle és csodálkozott, hogy nem látja. Ezután elbúcsúzott, eltávozott és a Nagy Hodzsa²⁹ sátrához, majd nem sokkal később a saját sátraihoz ment. Mikor a követ másnap reggel észrevette a Nagy Török indulását, embereitől körülvéve lóháton tiszteletét tette őfelségénél, az ő szokásaik szerint számtalanszor meghajolt; a Nagyúr, megpillantván a követet és kíséretét, maga is nagyon kegyesen meghajolt feléjük és így haladt tovább útján. Mert a Nagyúr, ahogy fent mondtuk, látni kívánta a követet, a pasa ezért kérte őt, hogy úgy cselekedjen, ahogy azt elmondtuk.

25-én kora reggel a Nagyúr elhagyta ezt a helyet, hogy Hatvan felé siessen. Nem mintha személyesen akart volna odamenni, hanem mert Hatvanba, mely közel van Egerhez, amit ostromolni készült, esetleg több segítséget küldhet; a követ is utánament kíséretével, s minden sík harcmezőt fűvel és szénával gazdagon talált. A Nagyúr látni kívánta egész hadseregét, ezért parancsot adott, hogy aznap gyűljenek össze szemlére, amit meg is tettek. A hadsereg szinte hihetetlen látványt nyújtott, amint ellepte az egész síkságot messzebbre, mint a szem ellát. A követ, hogy belássa őket, felment egy kis dombra a síkság közepén, kissé magasabbra, mint a többiek; innen nagy csodálkozással pillantotta meg őket oly távolságban, hogy az szinte felfoghatatlan: a síkságot ellepték (ahogy az előbb mondtuk) az emberek és a szekerek. A délutáni ima idején felállítottuk sátrainkat egy lerombolt városhoz közel, s mert senki nem lakott benne, nem kérdeztük a nevét. Körülbelül húsz mérföldnyire volt attól a helytől, ahonnan jöttünk. Egész úton sok vár- és városmaradványt láttunk, amelyeket e háború során, régebben vagy mostanában pusztítottak el és romboltak le.

Szeptember 12-én a Nagyúr Eger közelébe vonult, teljes látótávolságba, és megkezdte az ostromot. Megparancsolta egy nagyon magas fatorony építését, hogy onnan láthassa az egész tábornot. Ezt a kedvéért meg is tették. Belgrádtól egészen idáig az a hír járta, hogy Miksa Vác alatt van, ahol nagy tanácsot tartott. Eddig azonban nem mutatta jelét vagy szándékát annak, hogy meg akarna ütközni a Nagy Törökkel, vagy megsegítené Egert (bár a császár teljes hatalommal ruházta fel). Ugyanazon az éjszakán a janicsárok megépítették és elfoglalták állásaikat, s jó tüzérséget helyeztek el bennük. Ibrahim vezérpasa és Haszán pasa,³⁰ Görögország beglerbége voltak a vezérek. Ők a vár keleti részeit kezdték el ostromolni; Dzsáfer pasa³¹ és Mohamed pasa³² az északi, Anatólia és Karamánia pasája a nyugati részt támadta.³³ 13-án a magyarok felgyűjtötták a külvárosokat, amelyek ugyan jól meg voltak erősítve magas falakkal, mégis, attól félvén, hogy ha a törökök egyszer betörnek, onnan támadhatnak, lerombolták az erődöket, felgyűjtötták és visszavonultak a várba. Amikor a törökök észrevették, hogy ez történt, megmászták a vár külső falait és a tűz által meghagyott részeket elpusztították. A város előkelő lakói elmenekültek a környező vidékekre, mielőtt a Nagyúr megérkezett volna az ostromhoz; a többiek visszavonultak a várba, ahogy fentebb mondtuk, annyi élelemmel, amennyivel csak tudtak. Tizenegyedikén a törökök behatoltak a külvárosba, felégették és lerombolták maradványait, de hamarosan visszaűzték őket, s a még álló templomot akkor jól megvédték. Ugyanezen a napon

27 Içoglan (mai török írásmód szerint: Içoglan) szó szerint „belső fiú”, apród. A szultáni palotában nevelt, válogatott rabszolgák elnevezése. Közülük kerültek ki az oszmán állam legmagasabb rangú tisztviselői, más részüket az udvari zsoldos csapatokhoz irányították.

28 A szövegben Slanconie. (Ma: Slankamen, Jugoszlávia)

29 Hodzsa Szadeddin Mehmed efendi; 1573-tól a trónörökös, a későbbi III. Murad szultán nevelője (hodzsája) volt, s ezt a tisztét az 1596-ban trónra lépő III. Mehmed alatt is megtartotta. 1598 márciusától haláláig, 1599. október 2-ig sejhülszlám. Rendkívül nagy befolyást gyakorolt mindkét uralkodóra.

30 Szokollu Mehmed pasa egykori nagyvezír fia, aki ruméliai beglerbégeként Szegeden csatlakozott a szultáni táborhoz. Eger elfoglalása után vezírséget kap, a hadjárat végén pedig szerdári ranggal Belgrádba rendelik.

31 A szövegben: Gieffer: Magyar születésű pasa a gyalmai szandzsákból, bátyjával együtt II. Szelim idején esett fogságba. Számos poszton teljesített szolgálatot, a szóban forgó hadjárat idején Temesvár védője.

32 A szövegben Mahomet: Lala Mehmed pasa anadolui beglerbég, később nagyvezír és magyarországi szerdár.

33 A szerző itt, hibásan, eggyel megnöveli a vezírek számát, hiszen maga Lala Mehmed volt az anadolui (anatóliai) beglerbég, aki a török források szerint is az északi oldalon helyezkedett el. A karamániai beglerbég Hizir pasa volt; vö. Karácson Imre: Török Történetírók. III. Budapest, 1916. 253. o.

Csigalazádét³⁴ kinevezték egy könnyűlovasokból álló csapat parancsnokává.³⁵ Arra kellett ügyelnie, hogy ne érkezhessen segítség a várba. Huszadikán a törökök felrobbantottak egy aknát, de szándékaikkal ellentétben a robbanás nem a vár, hanem az ostromlók felé hatott. A védők ebből bátorságot merítettek és megrohanták a támadók állásait, amelyeket azok védelem nélkül hagytak. Sokakat meggyilkoltak, néhányat elhurcoltak, zászlóikat magukkal vitték, zsákmányukkal visszavonultak a várba, ahol kitéték a zászlókat a falra, hogy a törököket megfélemlítsék. 22-én éjszaka a törökök a várarkot szénával és fával töltötték meg, de nem készültek el, mert mielőtt földdel is befedhették volna, ahogy annak lennie kell, a védők ezt észrevették és azonnal gyors tüzzel felperzselték. Így, bár akkor meghíúsították szándékukat, azok mégis folytatták az ágyúzást és a vár négy másik helyét alkalmassá tették a támadásra. 23-án éjszakára annyi fát és más anyagokat hordtak össze, hogy megtöltsék az árkokat. Közben Győr³⁶ beglerbégje a Nagyúr, vagy a fővezér parancsa nélkül az ostromhoz érkezett, miközben üzenet jött, hogy a császár [ti. a német] erős volt azokon a részeken. Ha nem nyert volna bocsnátot, fejét vesztette volna, visszaküldték azonban oda, ahonnan jött, saját költségén és saját felelősségére. Ez volt a bűntetése vétségéért.

24-én a törökök felrobbantottak egy aknát, nagy lyukat vágtak a falba és általános támadást indítottak, amely mindkét oldalon felettébb félelmetesen zajlott egy órán keresztül, végül a törököket mégis visszaverték. Kis pihenő után új támadás kezdődött, mely két óráig tartott és a törökök kerekedtek felül. Bevették a falakat és megszerezték az ágyúkat, amelyeket azonnal a vár ellen fordítottak. 25-én a törökök általános támadást indítottak a belső vár ellen, de nagy öldöklések közepette visszaverték őket. 26-án a törökök megpróbálták aláaknázni a várat és rögtön azután általános támadást indítani. De a keresztények ezt valami módon megneszelték, s hogy megakadályozzák a török támadást, nem viszonzták a tüzet. Hogy több idejük legyen ellenaknázásra, nagy mennyiségű kicsépleetlen gabonát szórtak a falra, hogy a törökök ne tudjanak közelebb jönni, ázni és puskaport hozni, így arra a napra elhárították a támadást. 28-án reggel először felrobbantottak egy aknát, amely két szekérszerű szélességben megnyitotta a várfalat, és rögtön ezután támadtak, mivel azonban a janicsárokat nem fedték, a roham hatástalan maradt. De két órával később, déltájban, miután felfrissítették magukat és több erőt gyűjtöttek, újra támadtak: ez a támadás estig tartott. De a hatalmas eső miatt, ami abban a pillanatban zúdult rájuk, nem tudtak győzedelmeskedni, bár mindkét oldalon sokan elpusztultak és a vár nagy veszélyben volt. 29-én, szerdán és 30-án, csütörtökön az eső miatt még mindig csak kisebb csatározások folytak.

Október 1-jén, az előbb említett folyamatok csatározások közben történt, hogy egy angol trombitás kimenekült a várból, a törökök elfogták, a Nagyúr elé hozták és kikérdezték. Tájékoztatta a Nagyurat a vár gyenge helyzetéről; jelentése alapján október 2-án, szombatn a várat feladták azzal, hogy javaikkal együtt eltávozzanak, amit a törökök meg is engedtek. 3-án a Nagyúr ígérete szerint engedélyt kaptak, hogy Anatólia beglerbégjének felügyelete alatt eltávozzanak. A várból való kimenetelükön azonban elrabolták tőlük a magukkal hozott csomagokat és nagy részüket megölték a hatvani janicsárok, szpáhik és más törökök; a Nagyúr bizonyára sejtette, hogy ez fog történni, mert nem alkalmazott kemény büntetést parancsa és ígérete megszegéséért. Kb. ezer katonát és még sok férfit, nőt és gyereket mentettek meg és tartottak fogva; a főkapitányokat foglyul ejtették és szabadon engedésüket megígérték. A főkapitány magyar volt, Signior Paulo,³⁷ [a főbb tisztek pedig] Gulielmo Trozka, Iohannes Iacobus Atarne Bohemo, Iohannes Kinskye de Tetan, és Rugero Italiano gróf.³⁸

EDWARD BARTON KÖVET LEVELE SANDERSON MESTERHEZ

Külcím: Al Molto Mag. Gio. Sanderson, etc.

Drága Barátom, kétszer írtam Önnek, Belgrádból és Szolnokról, hogy mi történt utamon eddig, de leveleimet elfogták és eltépték. Visszakaptam őket saját kezeimhez, mivel azonban nem túlságosan fontosak, nem ismételtem meg őket, hanem tájékoztatom Önt a Nagyúrról és Egerbe érkezésünkről, amely szeptember 12-én történt. A Nagyúr még azon az éjszakán árkokat

34 A szövegben: Cigalla. Csigalazáde Sainán pasa az előző évig az oszmán flotta tengernagya, aki, bár elnyerte a vezíri címet, a hadjárat idején tényleges irányítói posztot nem töltött be. A mezőkeresztesi csata után (október 27.) nagyvezírré nevezik ki, de ugyanezen év december 18-án elveszti magas hivatalát.

35 A szövegben itt álló szó (skire) pontos jelentését nem sikerült megfejteni, de a szövegkörnyezet parancsnok, előjáró, vezér értelmű szóra enged következtetni.

36 A szövegben Ianik.

37 Nyári Pál: Nyári Lőrinc honti főispán és szolnoki kapitány fia, egri, később váradi kapitány. Bihar, Kraszna, Középszolnok vármegyék főispánja. Eger elestekor fogságba esik, ahonnan a mezőkeresztesi csata alatt sikerül megszöknie.

38 Kropfnál ezek a nevek a következő alakban szerepelnek: William Terzka, Johannes Jacobus a Thurn Bohemus, Johannes Kinski de Tetan; Rugero Italiano gróft Claudio Cogonarával, a vár építőmérnökével azonosítja (*Kropf, L.: i. m. 416—417.*)

ásatott és ágyúkat állítottatott fel hat különböző helyen: az alkirály, Görögország beglerbégje, a janicsárok, a herélt Dzsáfer pasa és Mehmed Gera³⁹ pasa voltak a hat hely őrzői. Csizgalazáde volt a könnyűlovasság parancsnoka: az volt a feladata, hogy szemmel tartsa mindkét partot,⁴⁰ nehogy segítség jöjjön az ellenség számára, és hogy megtudjon valamit a császár mozdulatairól és terveiről.

13-án a lakók felgyújtották a külvárosokat, amelyek alig kisebbek, mint Galata,⁴¹ és jó erős falak védték. A védők azonban kevesen voltak és nem bíztak saját erejükben, felhagytak tehát a védelemmel és visszavonultak a várba. 16-án a janicsárok kezdtek általános támadásba. Egészen a vár kapujáig jutottak, ahol mindkét részről sokan meghaltak, de a magyarok szorosan a falaknál maradtak, a janicsárok elfáradtak, így hamarosan visszavonultak. 17-én, 18-án és 19-én alá akarták aknázni a várat, 20-án fel is robbantották az aknákat, de nem egészen úgy sikerült, ahogyan szeretnék volna (bár bátran megpróbálták bejutni a hasadékon), mert ezzel bátorságot adtak a védőknek, hogy ők is támadjanak. 21-én a támadók még egy repedést csináltak, bátran behatoltak rajta, de nem volt friss utánpótlásuk, így a védők visszaverték őket; két órával később azonban, ugyanazon a napon, több bátorságot merítve és jobban fedezve, újra támadást indítottak, amikor a várban egy asszony véletlenül felgyújtott egy lőporos hordót; a várbéli katonák azt gondolták, hogy egy akna robbant a várban s ettől való félelmükben visszavonultak. Ezzel bátorságot öntöttek a törökökbe, hogy elfoglaljanak egy kicsi, de erős, a vár egyik gyenge pontjának védelmére épített bástyát. A védők ugyan hősiesen, utolsó lehetétkig védelmezték, de a mindkét részről történő aknarobbantások, folyamatos rohamok és esetepatéek végül a védők teljes pusztulásához vezettek. Október 1-jén egy angol trombitás kimenekült a várból és az alkirályhoz futott, életet és szabadságot kérve, és kijelentette, hogy a vár gyenge. A Nagyúr elé vitték, akinek hasonlóan nyilatkozott; jelentése alapján a következő napon, október 2-án, szombaton a várat feladták azzal a feltétellel, hogy a katonák biztonságban elvonulhatnak, ahová nekik tetszik, a lakók továbbra is ott maradnak és megtartják korábbi javaikat; az utóbbi ígéretet megtartották, de az elsőt megszegték, mivel a szultán birtokában levő, két napi járóföldre található Hatvan vár lakói a tatárokkal együtt megtámadták és darabokra vágták az említett katonákat azért, mert Miksa a császári csapatokkal egy hónappal ezelőtt, Hatvan elfoglalásakor a legkegyetlenebb módon, könyörület nélkül kardéltre hányatta az összes ott lakót. Ezután a szultán öt nap múlva elhatározta, hogy Buda felé indul, bár még nem volt pontos terve. Szolnok-ról Budára küldtem a dragománt a császári követ családjával és Budán további ötöt engedtem szabadon, összesen tehát huszonhét embert. Leveleket kaptam a dragománomtól és a Budán elengedett uraktól, hogy december 13-án elindultak Pestről a császári udvarba. Isten adja, hogy hamarosan jó hírt kapjak. Kérve kérem, juttassa el ezt a jelentést Angliába. Üdvözlöm Iu. Fieldet, Doctor Sette Cottet, Peter Gallant mestert, Sign. Ant. Peront és a francia titkárt.

1596. október 5.

Öszinte tisztelettel, E. Barton.

EGY MÁSIK LEVÉL RÉSZLETE, MELYET HASONLÓKÉPPEN AZ EMLÍTETT KÖVET ÍRT EGERBŐL SANDY ALEPPÓI ANGOL KONZULNAK.

Talán emlékszik arra, amikor nálam tartózkodott, hogy miképpen adományozta nekem a Nagyúr a császári követ családjának szabadságát, amit most teljesített; elküldtem őket a dragománommal a császárhoz, s még huszonnyolc személyt, akik között különféle jeles urak voltak; úgyhogy remélem, szolgálatom kedves lesz öfelségének és megfelelő a szultánnak, és örömteli Önnek és a többi jóbarátomnak, akiket nem hagyhattam tanácstalanul efelől, éppen úgy mint a pasa letételéről és Ibrahim pasa, a korábbi főkinestárnok sikeréről, aki most annak a helynek a pasája, s akinek, mint jóbarátomnak, komolyan fogom önt s más honfitársaimat és barátaimat ajánlani etc.

A lengyel követ eltávozott Egerből három janicsárral és két lánnyal, akiket a janicsárok szereztek Egerben ugyanazon a napon; a követnek alkalmat nyílt arra, hogy a pasához menjen, s visszatértekor csauszai keresztülvezették Eger városán, melyet felégettek és földig romboltak. A várostól egy mérföldnyire, egy nagy mezőn feküdtek a keresztények, akiknek szabad elvonulást ígértek a várból: mind ott feküdt holtan szerzte-széjjel. Visszatérve a várfalak alatt láttuk az ostrom alatt megölt keresztényeket, akiket egymásra hánytak a fal mentén, mintegy két öl

39 Mehmed Gera: helyesen Feth Giráj, Gázi Giráj tatár kán testvére, aki a tatár segédcapatokkal Szolnoknál csatlakozott a szultáni sereghez.

40 Az Eger patak partjait.

41 Az Aranyszarv-öböltől északra fekvő isztambuli városrész neve.

magasan,⁴² mindegyik meztelenül sült a napon, azonkívül több helyen szétszórva még több is feküdt. Sátorunk felé tartván néhány janicsárral öt nőt és gyerekeket láttunk, az egyik öt éves, a másik még szopós volt; ezeket a nőket és gyerekeket a janicsárok szerezték meg Eger várának és városának megvételekor. Az öt éves kislányt a követ tíz cekkinőért megvette. A Nagyúr itt maradt, amíg a várat ismét helyre nem állították.

10-én híre jött, hogy a keresztények három napi járőföldre vannak a tábortól, mire Dzsáfer pasát és Görögország beglerbéjét elküldték, hogy kémleljék ki a keresztények táborát; ezek bölcsességüknél merészebbek voltak, a keresztények karmai közé kerültek, teljességgel legyőzték őket és kíséretük nagy részét megölték, és visszaűzték a török táborba. Ezért mindkettőjüket megfosztották tisztségüktől. Mégis Haszán pasát nevezték ki Görögország beglerbéjévé, amely tisztségtől öt nappal ezelőtt fosztották meg. Ekkor Csigalazádét tették parancsnokká Haszán pasával együtt és őket jelölték ki, hogy a keresztények ellen menjenek; közben azonban Eger falait megjavították, így a Nagyúr úgy határozott, hogy maga megy. Egerből 14-én indult el, egész nap utazott, kb. a délutáni ima idejéig, aztán felállította sátrait és pavilonjait. Következő reggel folytatta útját s tíz óra tájban megpillantotta a keresztényeket, akikkel fél óra múltán csatározásba kezdett. Visszaszorította őket egy nagy síkon álló két régi templom, illetve kápolna mellé, közel egy hosszú, vizenyős, illetve mocsaras területhez, amely négy mérföld hosszan húzódott egy kb. hét-nyolc rod⁴³ széles halom, illetve domb mentén. Ezek után a keresztények letáboroztak az előbb említett dombon, illetve halmon. Dél-tájban a Nagyúr közeledtére frissen támadtak, és néhány török bevette magát az előbb említett egyik templom közelébe. Egész nap folytatták a csatározást, ahogy fent mondtuk. Mindkét fél nagy vitézséget mutatott, de különösen a törököknél kevés vér folyt a hosszú harchoz képest. A janicsárok különösen bátran támadták meg a keresztények sáncait, de nem fedezték őket, így sokukat kardéltre hányták. Mivel a keresztények észrevették, hogy az ellenséget hátulról nem támogatják, bátran vonultak előre, elnyerték a törökök sáncait és öldöklések közepette menekülésre kényszerítették őket. Most már közeledett az éj és esett az eső, így a Nagyúr sátraival együttarrébb húzódott néhány mérfölddel. A követ és kísérete is helyet keresett, hogy éjszakára nyugovóra térjen, de nem találta a szekereit, így a szabad ég alatt kellett eltöltenie az éjszakát, sátor vagy bármi más nélkül a feje fölött, ráadásul éltelt és italt is nélkülözve. A követ nyugodt maradt és elküldte két janicsárját, hogy keressenek valamit saját maga és emberei, valamint lovai számára. Nagy sokára hoztak kb. tizenkét okka⁴⁴ kétszersültet, melynek egy részét megettük, a többit lovainknak adtuk. Benjamin Bushop korábban vett Eger alatt egy hollandot, egy török rabszolgát, aki egész nap velünk lovagolt, de beteg volt, így ugyanaznap éjszaka, kezében a lova kantárját tartva meghalt.

16-án, egy fáradságos éjszaka után, felvirradt az a nap, az a véres nap, az a szörnyű nap a törököknek, de a legszerencsétlenebb a keresztényeknek. Reggel jött a hír, hogy a törökök sáncait a keresztények elhagyták és visszavonultak a sajátjaikba. Mikor a török lovasok ezt látták, bátran megtámadták a keresztényeket, s bár kemény ellenfélre találtak, mégis visszaverték őket. Most viszont, hogy a keresztények rendezték soraikat, előrehozták fő táborukat és hamarosan megfutamtították a törököket, s a szegény gyalogos janicsárokat, úgy kétezer embert, kardéltre hányták. A keresztények látták a törökök menekülését és teljes harci rendben követték őket: a gyalogos muskétások, előttük a könnyű tüzérség s utánuk a lovasok harci rendben, akiknek a közeledése annyira megrémisztette a törököket, hogy figyelmen kívül hagyva császárukat, s azt, hogy életük tőle függ, a legszegényetesebb módon menekültek. Így a keresztények ellenállás nélkül majdnem egészen a Nagyúr sátraig hatoltak. A világra hagyom, hogy megítélje, milyen félelemben volt a Nagyúr, látván hadseregét menekülni; mégis, felbátorítván néhány öt körülvéző fő tisztségviselőjétől, arra készítette császári zászlóaljait, hogy a keresztények ellen vonuljanak. Íjával és nyilaival háromszor lőtt, s amint néhányan állítják, megölt három keresztényt. Ekkor Hassán pasa közeledett, akinek arra kellett ügyelnie, hogy a keresztények ne tudják hátulról megtámadni a Nagyurat. Az összes görögországi lovassal érkezett, akik megtámadták a keresztények jobb oldalát, szembekerültek azokkal, akik körülvették a Nagyurat. A másik oldalon a tatárok hirtelen úgy megijesztették a keresztényeket, hogy a lovasok, ott hagyván a tüzérséget és a gyalogosok őrizetét, rendetlenül menekültek. Eközben üldözték őket és sokat megölték közülük, de a szegény gyalogosokat hamar bekerítették a török lovas csapatok és a legkegyetlenebb módon kardéltre hányták őket, anélkül, hogy azok egy csapást tettek vagy ellenállást mutattak volna. Sok lovas az éjszaka sötétjét kihasználva az egri hegyekbe menekült.

17-én reggel a követ sátrához jött két főcsasz és a pasától, aki azt kívánta, hogy a követ menjen velük és szemlélje meg azt a helyet, ahol a keresztények elsáncolták magukat. Ezt ő meg is tette, magával vitt négy janicsárt, két csaszát, két szpáhít és a saját embereit. Egy janicsárja hiányzott, társai nem látták egész nap; az említett hely felé lovagolva megtalálták a janicsárt holtan. A követ megmutatta a csaszoknak, majd továbbmentek; az előbb említett csaszok meg-

42 1 öl (fathom) kb. 12 lábnak felel meg.

43 1 rod: 5,03 méter.

44 1 okka: 1,282 kg.

mutatták neki, hogy milyen helyet választottak seregüknek a keresztények. Ha hagyják, hogy a törökök megtámadják őket, s nem csinálnak semmi mást, csak védekeznek és ezen a területen kitartanak, hamarosan kifárasztották volna a törököket és nagy károkat okoztak volna nekik, maguknak viszont keveset ártottak volna. Mert a törökök csak két mocsaras, vizes helyen (az előbb említett régi kápolnáknál) tudtak volna a közelükbe kerülni, hogy nagy kárt okozzanak, mivel a felszerázott lovakkal nagyon nehezen tudtak átkelni, így a keresztényeknek semmilyen nagy visszacsapásra nem volt lehetőségük. De átkeltek azokon a helyeken, s a támadás és a törökkel való csatározás lett a vesztlük. Így ezek a csuszok végigvezették a követet egyik végétől a másikig, amely körülbelül két mérföld hosszú igen nagy síkság, s erdők vannak a végén. Megtaláltak ott minden hátrahagyott felszerelésüket és sok fegyvert, amit a keresztények dobáltak el menekülés közben, hogy gyorsabban tudjanak futni, amikor a törökök ilyen szorosan üldözték őket. Amikor a végéhez értek, néhány elfogott menekülő ott fekdött meggyilkolva, lovasok és gyalogosok egyaránt. Hátrahagytak egy csomó búzát, ételt, kenyeret, vaját, sajtot, szalonnát, kolbászt, marhahúst és más élelmiszereket. Akkor a követ visszatért sátrába és magával hozta a két csuszát vaosorára. Utána azok búcsút mondtak és elmentek. E győzelem után a Nagyúr sátrában maradt három napig.

19-én a Nagyúr mozgósította egész hadseregét, és 1596. december 12-én, vasárnap megérkezett Konstantinápolyba. Nagy pompával fogadták és megérkezése előtt a követet a nagyvezér mellé állították. Mikor a Nagyúr megjött, a követ odament és üdvözölte; ahogy az közöttük szokásos, megcsókolta a kezét, s miután ezt megtette, visszament a lovához. Az előbb említett ágens friss lovon egy több mint tizenkét emberből álló csapatral találkozott Konstantinápolytól négy mérföldnyire. Dél körül megérkezett a pérai szőlők között álló házába, hála legyen Istennek, az Ő áldott és szent nevének ezért és hogy megőrzött bennünket egy ilyen veszélyes utazáson és irántunk való minden jószágáért legyen áldott mindörökké, Amen.

A követ jelentette John Sanderson mesternek, hogy a hodzsza, vagyis a Nagy Török iskola-mestere bátorította a Nagyurat, hogy szálljon fel a lovára, fedje be magát Mohamed zászlójával, vigye ezt a három nyilat magával és löje ki őket a keresztények tábora felé a következő szavak kíséretében: Bismilla Rohmane Roheim, amit ő meg is tett.⁴⁵ Csigalazáde bátorította a törököket, hogy támadják meg a keresztényeket, akik fosztogatással voltak elfoglalva, és kergessék el őket. E szolgálat után Csigalazáde (kit előtte fosztottak meg főadmirálsi tisztétől) a Törökhöz⁴⁶ jött, aki megölelte és megcsókolta őt, mondván, hogy nem csak helyét érdemli meg ismét, hanem a királyságot is.⁴⁷

45 Ez a jelenet, ill. a benne előforduló motívumok némi magyarázatot igényelnek. Először is a szultán szájába adott fohász-formula (Bismillahi'r-rahmanir'-rahim) jelentése: „Az irgalmas és könyörületes Allahnak nevében”. A másik kérdés, hogy az esetet szintén leíró Kjátib Celebinek (*Karácson I.: Török Történetírők*, III. 262. o.) vagy Glovernek higgyünk-e inkább az egyik részletet illetően; Kjátib Celebi szerint ugyanis az uralkodó a próféta köpönyegét burkolta magára, míg Glover szerint a „szent zászlót”. A döntést nehezíti, hogy más forrás szerint (v. ö. *I. H. Uzuncarsali: Osmanli devletinin saray teşkilatı*, Ankara, 1984. 250., *Szelaniki* alapján) erre a hadjáratra a már 1593 óta „Iasználatba vett” prófétai zászló mellett első ízben valóban elhozták a másik nagy vallási ereklyét, a próféta állítólagos köpönyegét. Ettől a részlettől eltekintve Glover közlése — amennyiben nem maga is a törököktől vette át — amellől szól, hogy a török források által is leírt történetet hitelesnek fogadjuk el. Míg a vallási ereklyéhez való fordulás egy ütközet súlyos pillanataiban érthető és nem igényel különösebb magyarázatot, annál nehezebb a nyíllövés motívumának értelmezése. A törökség történetében jól ismert a nyílnak mint jogi szimbólumnak a szerepe: részben mint hívőjel, másrészt — az új—nyíl viszonylatban — mint az uralom és alávettség jelképes kifejezőeszköze (v. ö. *Turan, Osman: Eski Türkerde okun hukuki bir sembol olarak kullanılması*. In: *Bellefen* IX. 35. 1945. 305—318.). Talán arról volna szó esetünkben is, hogy az ijtat kezében tartó oszmán uralkodó az ősi, mágikus formát (nyílküldés = vazallitás) is bevetette, hogy fensőbbiségét rákényszerítse az ellenfélre? Ha ez így van, Glover közlése érdekes adalék egy régi tradíció továbbéléséhez. (A fenti adatokra Fodor Pál hívta fel a figyelmemet, amiért köszönettel tartozom.)

46 A szultánhoz.

47 Minden bizonnyal a fővezérséget értette alatta a szultán.